

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ

Ο Ζωγράφος και συγγραφέας Γιώργος Μιχαλάκης (φωτό: Γιάννης Δραμιτινός)

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

«Πες μου πως βλέπεις την ιστορία για να σου πω ποιος είσαι»

ΕΘΝΟΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ

Στο προηγούμενο άρθρο είπαμε πως η πολιτιστική συνείδηση των νεοελλήνων είναι κατά κύριο λόγο «εθνική». Κατά κύριο λόγο λέω, διότι η «ταξική» και η «χριστιανική» συνείδηση, έχουν ενσωματωθεί στην εθνική συνείδηση. Δεν αναφερόμαστε σε μειωμένες αλλά στον κύριο κορμό του πληθυσμού. Η Χριστιανική και ταξική συνείδηση εάν και είναι υπερεθνικά, οικουμενικά φαινόμενα, όμως στα πλαίσια των εθνικών κρατών έχουν ενσωματωθεί στην εθνική συνείδηση.

Θα μπορούσα να αναπτύξω μια πλατιά επιχειρηματολογία για να δείξω τον παραπάνω ισχυρισμό, αλλά η έλλειψη χώρου είναι αποτρεπτική. Ίσως σε επόμενα άρθρα αναφερθούμε με παραδείγματα στο θέμα αυτό.

Εκείνο που θέλω να τονίσω, και εκεί σπρίχτηκε η κριτική στην επιστολή του Πάνου Γεωργίου, είναι ότι με την εθνική μας συνείδηση, που περιλαμβάνει στοιχεία χριστιανισμού και ταξικότητας, δεν είναι δυνατόν να κρίνουμε τον αρχαίο κόσμο χωρίς να τον παραμορφώσουμε και να τον δούμε μέσα από τις δικές μας, σημερινές αξίες που είναι λίγο ή πολύ χριστιανικές, λίγο ή πολύ σοσιαλιστικές. Αλλά που είναι σίγουρα πάρα πολύ εθνοκεντρικές. Αν το κάνουμε αυτό θα αποδώσουμε στον Μεγαλέξανδρο χριστιανική ηθική, που δεν είχε, και στον Περικλή που νομοθέτησε για την ελάφρυνση της δουλείας σοσιαλιστικές τάσεις.

Στο σημερινό μας άρθρο, όσο γίνεται πιο περιληπτικά θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μια εικόνα της δημιουργίας εθνικής συνείδησης στην νεότερη Ελλάδα, από τα χρόνια του αγώνα ανεξαρτησίας, και το διάστημα που ακολούθησε μέχρι την Μικρασιατική «καταστροφή», όπου εκεί θάφτηκε η ιδέα του αλυτρωτισμού, και το όνειρο επέκτασης του κράτους μέχρι την Κωνσταντινούπολη.

Όλα τα ευρωπαϊκά κράτη που δημιουργήθηκαν κατά τον 19ο αιώνα, καθώς αποσπάστηκαν από τις πολυεθνικές μοναρχίες της φεουδαρχίας, πέτυχαν την εμπέδωση της εθνικής συνείδησης στη «πίστη» μιας κοινής καταγωγής των τμημάτων του λαού που πήγαινε πίσω στο απώτερο παρελθόν και στα αποδεικτικά στοιχεία των ηθών και εθίμων τους. Βέβαια, όποιο πολιτιστικό στοιχείο δεν ευνοούσε το αφήγημα της κοινής εθνικής καταγωγής σε κοινό πρόγονο-θεό, έπρεπε να αποσιωπηθεί και να εξαφανισθεί.

Η δημιουργία της εθνικής συνείδησης στην Ευρώπη κατά τον 19ο αιώνα και μετά, δεν εξελίχθηκε παντού ομοιόμορφα. Η μελέτη δείχνει ότι στη Δυτική Ευρώπη (βασικά την Αγγλία και τη Γαλλία), η εθνική συνείδηση δεν έγινε αντιληπτή μόνο «πολιτιστικά», δηλαδή εμπέδωση πίστης για καταγωγή από κοινούς προγόνους. Η εθνική συνείδηση που ανέπτυξαν περιέλαβε και τις αξίες του «Διαφωτισμού», οι οποίες απαιτούσαν την κατάκτηση των ατομικών δικαιωμάτων. Με λίγα λόγια η εθνική τους συνείδηση χαλκεύτηκε σε πο-

λιτικούς αγώνες για τη δημιουργία ισχυρής κοινωνίας πολιτών, και τη συρρίκνωση της απολυταρχίας. Στα Ευρωπαϊκά πλαίσια εκείνης της εποχής, οι ιδέες του Διαφωτισμού αποτελούσαν έναν νέο τρόπο αντίληψης της κοινωνικής πραγματικότητας και νέο τρόπο οργάνωσης του κόσμου. Η ιδέα του «ομοιογενούς πολιτισμικά κοινωνικού συνόλου» δηλαδή του «εθνικού κράτους» θεωρήθηκε ως ο αποτελεσματικότερος χώρος άσκησης εξουσίας, της οποίας ύπατη πηγή, ύστατος φορέας και μόνιμος ωφελούμενος είναι το ίδιο αυτό ομοιογενές κοινωνικό σύνολο, που συνθέτει τον κυρίαρχο λαό.

Αυτές οι καινοφανείς ιδέες άρχισαν να καλλιεργούνται στην Ευρώπη από τον 18ο αιώνα και επικράτησαν εκεί τον επόμενο αιώνα. Όμως δεν εφαρμόστηκαν παντού ομοιόμορφα. Στην Αγγλία και τη Γαλλία η εμπειρία της συγκεντρωτικής Μοναρχίας, και η αντίδραση στη φεουδαρχισμό, ήταν που οδήγησε στο αίτημα των ατομικών δικαιωμάτων, και το κοινωνικό συμβόλαιο. Δημιουργήθηκε έτσι μια ισχυρή κοινωνία πολιτών η οποία κατέληξε στις πολιτικές μορφές του «Φιλελευθερισμού» και του «Κοινωνισμού». Η δυτικοευρωπαϊκή εμπειρία της γέννησης του έθνους και του εθνικισμού, εδραιώθηκε επάνω σε αυτές τις πολιτικές διαμάχες που περιστρέφονταν γύρω από την κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων και την αποτίναξη της παραδοσιακής αυθεντίας και απολυταρχίας.

Όμως, όταν εξετάσουμε τι έγινε στην Ανατολική Ευρώπη, και ιδιαίτερα στα Βαλκανικά Εθνικά Κράτη μαζί και το Ελληνικό Κράτος, διαπιστώνουμε πως οι ιδέες του Διαφωτισμού που αποτέλεσαν την αφορμή της Επανάστασης, υποχωρούν, όταν σχηματίζεται το κράτος, και ισχυρή κοινωνία πολιτών δεν σχηματίζεται. Οι κοινωνικές δυνάμεις που εμπλέκονται στη δημιουργία του κράτους, διακρίνονται από ανομοιογένεια στις επιδιώξεις. Η ποικιλία των προσδοκιών και των απαιτήσεων που οι Έλληνες του 1828 είχαν από το κράτος τους είναι φαινόμενο ενδεικτικό του ασαφούς συσπειρωτικού χαρακτήρα του. α) Οι λόγιοι διαφωτιστές, ήθελαν το νέο κράτος να ανταποκριθεί στα φιλελεύθερα ευρωπαϊκά του πρότυπα. β) Ο λαός με κύριο αίτημα τη δικαιοσύνη, σπύριζε τις ελπίδες του στις δυνατότητες συγκεκριμένων ηγετών. γ) Οι πλούχιες και οι στρατιωτικοί επιδίωκαν μέσω της κρατικής εξουσίας να διευρύνουν τα παλιά τους προνόμια και να κατοχυρώσουν τα κεκτημένα. Οι αντιφατικές αυτές προσδοκίες δεν οδήγησαν σε ισχυρή κοινωνία πολιτών. Αυτή η έλλειψη δημιουργίας «πολιτικής» ταυτότητας οδήγησε στην διόγκωση της «πολιτιστικής» ταυτότητας η οποία εκδηλώθηκε ως προγονολατρεία: είτε αρχαιοελληνική είτε βυζαντινοχριστιανική. Η επίκληση του αρχαίου ή βυζαντινού μεγαλείου λειτούργησε ως αντιστάθμισμα ψυχολογικό στο καταφρονεμένο παρόν. Όσο πέρναγαν τα χρόνια και το μικρό κράτος δεν έλεγε να μεγαλώσει μέσα από απανωτές ήπτες και οικονομικές χρεοκοπίες, τόσο περισσότερο κατέφευγε στην επίκληση της πολιτιστικής ταυτότητας. Έτσι η έννοια του Έθνους στην Ελλάδα κατέληξε να περιέχει το παρελθόν εξιδανικευμένο. Γιατί μόνο έτσι: εξιδανικευμένο μπορούσε να είναι χρήσιμο.

Αυτή η εξιδανίκευση, και εμμονή στο παρελ-

θόν (η παρελθοντολογία), ήταν ένα παράγωγο της ανάγκης της κοινωνίας να δείξει στον κόσμο ότι έχει σπουδαία καταγωγή, ότι οι σύγχρονοι φτωχοί έλληνες δεν είναι τυχαίοι σ' αυτόν τον τόπο όπως τους καταλόγιζε ο Φαλλμεράυερ. Όμως αυτή η ανάγκη της επίκλησης του σπουδαίου παρελθόντος είχε το κόστος της. Είχε ως αποτέλεσμα η κοινωνία να μείνει πίσω στους τομείς των επιστημών και πιο ειδικά στις ανθρωπιστικές επιστήμες. Η αρχαιολογία όλο τον 19ο αιώνα και το πρώτο μισό του 20ου έμεινε κολλημένη στην κλασική περίοδο. Ενώ η εποχή του λίθου (νεολιθική και παλαιολιθική) ήταν τομείς που δεν ενδιέφεραν διότι τα ταπεινά ευρήματα σε πέτρα και οστά δεν είχαν να προσθέσουν τίποτα στην αίγλη της κλασικής εποχής. Έτσι η επιστήμη της ανθρωπολογίας και παλαιοντολογίας έμειναν τομείς έρευνας ομηκλώδεις για την καταξίωση ερασιτεχνών, οι οποίοι εμπορούμενοι από εθνικιστική ιδεολογία δεν είδαν την αξία να θεμελιώσουν επιστημονικά την εξέλιξη της ζωής από τα κατώτερα είδη σε ανώτερα. Γι' αυτό την εμφάνιση του «Ελληνα» στην Ανατολική μεσόγειο τη φαντάστηκαν ως «παρθενόγενεση» μέσα από τη θρησκευτική αντίληψη. Δηλαδή ως τελειωμένη, ολοκληρωμένη δημιουργία από την αρχή. Για το που εντοπίζεται αυτή η αρχή, από εκείνους που έχουν μια τέτοια αντίληψη της εμφάνισης ζωής, δεν μας το έχει πει μέχρι σήμερα κανείς.

Έτσι από τη μια μεριά: η θρησκευτική παράδοση της χριστιανοσύνης που συντήρησε η Εκκλησία, είχε ένα μύθο για τη δημιουργία του κόσμου που βέβαια εμφανιζόταν όλο και πιο παρωχημένος στο βαθμό που αναπτύχθηκε η εξελικτική βιολογία. Από την άλλη μεριά ο ελληνικός πολιτικός εθνικισμός επειδή είχε άμεση ανάγκη να προβάλει το μεγαλείο της κλασικής αρχαιότητας, αδιαφόρησε για την επιστήμη της ανθρωπολογίας και παλαιοντολογίας. Το αποτέλεσμα ήταν οι ευρωπαίοι να περιδιαβάζουν τον ελλαδικό χώρο όλο τον 19ο και το πρώτο μισό του 20ου αιώνα και να κλέβουν παλαιοντολογικό υλικό που εκ' τον υστέρων (όπως θα δούμε) σε επόμενη συνέχεια, αποδεικνύει πλέον σήμερα ότι σε όλο τον ευρωπαϊκό χώρο και ειδικότερα στην Ελλάδα έλαβε χώρα η εξέλιξη της ζωής από τα κατώτερα σε ανώτερα είδη. Ο πίθηκος σε δίποδη στάση, δεν εξήλθε από την Αφρική για να εξαπλωθεί στην Ασία πρώτα και μετά να κατευθυνθεί Ανατολικά και Δυτικά. Η ανάπτυξη της ζωής των θηλαστικών έλαβε χώρα ταυτόχρονα σε τρεις ηπείρους: την Αφρική, την Ασία και την Ευρώπη.

Η καθυστέρηση αυτών των ερευνών στην Ελλάδα οφείλεται εν μέρει στην Εκκλησία η οποία είδε τον δαρβινισμό εχθρικά, και εν μέρει στην εθνικιστική μας ιδεολογία, η οποία κατά κόρο κλασικιστική, αδιαφόρησε για την παλαιοντολογία και τη βιολογία που βάζουν τα ερωτηματικά για το πότε το ζώο που ονομάζουμε άνθρωπος παίρνει τα χαρακτηριστικά στοιχεία του Έλληνα.

Στο επόμενο άρθρο την άλλη Παρασκευή, θα δούμε πως η αντίληψη για την ιστορία που δημιούργησαν τα εθνικά κράτη το 19ο αιώνα στα πλαίσια των ιδεών του Διαφωτισμού, ήταν πολύ διαφορετική από την αντίληψη της ελληνικής αρχαιότητας και εκείνης που αργότερα δημιούργησαν οι χριστιανοί.

«Στο σημερινό μας άρθρο, όσο γίνεται πιο περιληπτικά θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μια εικόνα της δημιουργίας εθνικής συνείδησης στην νεότερη Ελλάδα, από τα χρόνια του αγώνα ανεξαρτησίας...»